

2) law enforcement officers must perform all their actions in compliance with the rules apply specifically to the circulation of electronic (digital) documents;

3) for a subject that performs actions to obtain (copy) computer data, it is mandatory to use an electronic signature. This will significantly simplify the decision about proof of the reliability and authorship of the electronic (digital) document.

Attention is also focused on the problem of recognition as a source of evidence of electronic documents containing a copy of unstable computer data from cyberspace. Even though the law declares equal conditions for the use of the original electronic (digital) document and its copy in the process of proving, the subject of proof should be as responsible as possible for their proper certification and apply measures aimed at ensuring that the original source is preserved unchanged.

Key words: proof, admissibility, electronic (digital) document, electronic media, computer data, factual data.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.20>

УДК 343.9:343.235.2057.874

Геннадій Іванович Піщенко
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3299-521X>

Національна академія внутрішніх справ

Олена Олександрівна Соловей
кандидат юридичних наук

БУЛІНГ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена поняттю булінгу, його суспільній небезпеці. Визначені основні види булінгу та його характерні ознаки. Досліджено стан і тенденції розповсюдження булінгу в Україні та за кордоном. Розглянуті особливості зарубіжного досвіду щодо протидії булінгу в шкільних закладах та надані відповідні пропозиції.

Ключові слова: дитяча жорстокість, булінг, насильство, кібербулінг, цькування, фізичне насильство, психічне насильство.

Постановка проблеми. Здорове суспільство – це майбутнє нації будь-якої цивілізованої держави. Саме тому захист прав дитини [1; 2; 3; 5-8] на сьогодні є одним із пріоритетних напрямків державної політики, особливо коли мова йде про таке ганебне соціальне явище як *булінг*, з яким зіштовхується у певні періоди життя кожна людина.

Дана проблема вперше почала обговорюватися у 70-х роках ХХ ст. [10, с. 139], до цього вона була поза увагою суспільства і вважалась

чимось буденним. Вчені, побачивши кореляційний зв'язок між булінгом і злочинністю, почали пов'язувати причини і наслідки злочинності з умовами, в яких зростає і виховується людина. Адже у шкільні роки в людини формується уявлення про навколишній світ, а також лінія поведінки у суспільстві. Будь-яка форма насильства назавжди накладає свій відбиток на особистості. Булінг – це перший крок до справжнього насильства і злочинної поведінки в подальшому житті людини, оскільки він зумовлює деформацію особистості. Як показують численні кримінологічні дослідження, в подальшому житті агресор (кривдник) більш схильний вчиняти насильницькі злочини (нанесення тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості, розбійні напади, домашнє насильство, навіть убивство), адже у нього залишається звичка застосовувати силу задля досягнення своїх цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні та вітчизняні вчені розуміють суспільну небезпеку булінгу і неодноразово присвячували йому свої публікації, зокрема: К. Дьюкс, І. Конн, Д. Ольвеус, А. Пікас, В. Бесаг, О. Дроздов, А. Закалюк, О. Джужа, В. Василевич, М. Дмитренко, В. Панок, І. Лубенець, Я. Кулик та ін. Необхідно зауважити, що питанням цькування раніше займалися виключно педагоги, психологи та соціологи в рамках своїх досліджень, а в кримінологічних публікаціях дитяча агресивна поведінка розглядалася лише як маргінальна. На сьогодні залишилося багато невирішених питань стосовно запобігання булінгу в шкільних освітніх закладах з метою протидії злочинності в майбутньому.

Мета дослідження. У статті зроблено спробу дослідити основні види булінгу, що вчиняється в шкільних освітніх закладах та визначити його характерні ознаки; надати кримінологічну характеристику ознак найбільш розповсюджених видів булінгу та запропонувати шляхи вирішення цієї проблеми.

Викладення основного матеріалу. Сьогодні в світі не існує єдиної точки зору щодо визначення дефініції «булінг» (від. англ. *to bull* – переслідувати), проте, в багатьох джерелах думка науковців збігається у тому, що під ним необхідно розуміти цькування, агресивне переслідування одного із членів колективу (учнів, студентів, колег по роботі) з боку іншої особи, або групи осіб, спрямоване на те, щоб визвати у жертви страх та підкорити її собі. Спеціалізована структура (дитячий фонд) ООН ЮНІСЕФ визначає булінг як небажану агресивну поведінку дітей шкільного віку, яка призводить до цькування дитини іншою дитиною чи групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили [22] і з цим визначенням можна, в цілому, погодитись. В українському законодавстві дається більш ширше за своїм змістом визначення булінгу – в ст. 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», зазначено, що «булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному

або фізичному здоров'ю потерпілого ...» [4]. Виходячи з цього визначення, типовими ознаками булінгу є: а) систематичність діяння; б) наявність сторін (кривдник (булер), жертва і спостерігачі); в) дії або бездіяльність кривдника, внаслідок чого є заподіяння фізичної або моральної шкоди.

Для прикладу, у квітні 2021 р. 15-річна учениця однієї із шкіл м. Запоріжжя вчинила самогубство через булінг у школі, про що вона повідомила у передсмертній записці. За словами матері дитини, дівчинка піддалася цькуванню з боку вчительки, що виражалося в образливих словах та доведенні дівчини до істерик. У зв'язку із цим, справу перекваліфікували зі ст. 115 Кримінального кодексу України (далі – КК України) з додатковою кваліфікацією «Самогубство» на ст. 120 КК України «Доведення до самогубства» [23].

Існують такі види булінгу.

Психологічний булінг – так званий *вербальний*, наносить психологічну травму шляхом словесних образ (образливе ім'я з яким постійно звертаються до жертви), погроз, переслідувань, розповсюдження неправдивих чуток, плювання в обличчя, ізоляція від колективу, залякування, і має на меті завдати жертві емоційних страждань. Всі ці дії спрямовані кривдником на потурання людської гідності і таке насильство особливо небезпечне тим, що наносить серйозну психологічну травму дитині. Якщо вчасно не звернутися до фахівців-психологів, то вона залишиться на все життя, і це може призвести до непоправних наслідків. Інколи трапляються випадки, коли жертви вербального булінгу також застосовують вербальне насильство і стають агресорами [16, с. 73].

Особливо вразливою до булінгу є категорія дітей з особливими потребами – інваліди. Згідно з Законом України «Про освіту» [5] та Концепцією Нової української школи, у школах стартувала інклюзивна освіта (від *inclusion* – включення), що передбачає навчання будь-якої особи, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичних вад чи інтелектуальних порушень мати право на отримання якісної освіти, тобто виключає дискримінацію дітей і створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами [15]. Часто ці діти стають предметом систематичних насмішок внаслідок фізичних вад та зовнішнього виду (кульгавість, дитина носить окуляри, порушення мови та ін.). Саме тому вкрай важливо своєчасно звертати увагу батьків і вчителів на ці факти та проводити з дітьми профілактичні бесіди щодо неприпустимості будь-якого насильства в шкільному колективі (оточенні). Часто піддаються цькуванню в класі і звичайні діти з приводу: а) зовнішнього виду: речей (взуття/одяг), зачіски, кольору волосся (рудий, занадто кучерявий), форми носа/вух, заячої губи, надмірної ваги або, навпаки, худорлявості; б) незвичайного тембру голосу (картатості); в) місця проживання та ін.

До психологічного виду булінгу відносять і *кібербулінг*, який полягає у розповсюдженні фотографій та відео (наприклад, побиття дитини чи зроблені в роздягальні/вбиральні) жертви цькування у соцмережах (Фейсбук, Інстаграм, Ютуб, ТікТок та ін.).

Фізичний булінг – полягає в побитті дитини на шкільних майданчиках, у дворах після школи, у вбиральнях/роздягальнях; змушують вставати у пози, що принижують людську гідність (наприклад, вставати навколішки перед кривдником та просити перед ним публічного вибачення); штовхання; удари, пінки та нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості.

Економічний булінг – здійснюється шляхом псування речей жертви (наприклад, порізаний одяг/взуття, розчавлені окуляри); вимаганні грошей, телефонів та інших гаджетів, їжі. Також до економічного булінгу можна віднести крадіжку, відбирання або ховання речей жертви (крадіжка теплих речей в роздягальні восени/узимку).

Сексуальний булінг – полягає у погрозі здійснити сексуальне насильство; жарти, торкання та обійми сексуального характеру; знімання з жертви у присутності інших осіб спідньої білизни; вульгарні жести. Сьогодні діти швидко опановують навички роботи з різноманітними програмами, наприклад, Фотошоп та ін. графічними редакторами, за допомогою яких можна створити будь-які зображення, зокрема й порнографічного характеру. Все це викладається в соцмережі або розсилається через месенджери на телефони.

За ознаками булінг буває: а) неусвідомлений, коли дії не сприймаються дитиною як насильницькі; б) усвідомлений, коли агресор розуміє серйозність своїх дій і наслідків. За кількістю учасників: а) індивідуальний: переслідувач-жертва; б) груповий, насильство здійснюється колективно. За формою булінг буває: а) словесні образи, погрози; б) образливі жести або дії, плювки; в) бойкот; г) вимагання грошей, їжі, речей; д) пошкодження майна; е) фізичне насильство (удари, щипки, штовхання, підніжки, викручування рук, будь-які дії, що заподіюють біль або інші тілесні ушкодження); е) приниження за допомогою засобів комунікаційного зв'язку (смс, електронні листи, образливі репліки і коментарі); ж) поширення неправдивих чуток і пліток.

Розглянувши види булінгу можна з упевненістю сказати, що внаслідок насильства дитина у 90 % випадків почуває себе самотньою і перестає цікавитись суспільним життям, постійно переживає стрес, сором, вину внаслідок своєї неповноцінності. Все це деструктивно впливає на її психічний та фізичний розвиток. Часто для такої дитини характерне: відчуження, замкнутість, порушення сну, для малих дітей енурез, порушення харчування, небажання ходити до школи (прогули), сплески емоційного стану (злість, дратівливість, плаксивість), тривала депресія, або, навпаки, неадекватна поведінка, нав'язування себе іншим та стрімке бажання будь-яким чином утримати спілкування з іншою людиною [14].

Характерною особливістю булінгу є те, що агресор намагається будь-яким чином нашкодити жертві, шляхом образ, принижень. Важливим аспектом вважається те, що агресор повністю розуміє, що своїми діями він може нашкодити жертві і цілком бажає настання такого результату. Окрім цього, агресор бажає самоствердитися за рахунок жертви у групі однолітків. Найчастіше булінг відбувається у тих місцях, де немає контролю з боку дорослих осіб (шкільні двори, майданчики, коридори, вбиральні, роздягальні).

Також кривдники можуть піддавати цькуванню дитину по дорозі до школи, або вдома, надсилаючи образливі повідомлення через телефон або соціальні мережі.

Необхідно зазначити, що булінг розповсюджений у всіх державах світу і особливе занепокоєння викликає саме дитячий булінг, адже жорстоке поводження з дитиною призводить до негативних наслідків: у кращому випадку вона не хоче йти до школи, найгірший сценарій подій – коли у дитини з'являються певні психологічні та психосоматичні розлади, коли цькування доводить до суїциду [17, с. 45].

За оцінками спеціалістів, у Німеччині щорічно жертвами булінгу стають не менше як 1,5 млн. осіб із яких близько 10 % учиняють із цієї причини самогубства [11, с. 7]. Згідно дослідженню, проведеному в 2017 р. PISA (Programme for International Student Assessment було опитано 540 000 підлітків з 72 країн у віці 15 років), найменшу кількість постраждалих від булінгу було зафіксовано в Швеції та Південній Кореї (менше 12 %), проте старшокласники пожалілися, що вони страждають на агресію і психологічний терор з боку однокласників. У Німеччині 15,7 % школярів страждають декілька разів на місяць від психологічних та фізичних знущань з боку однолітків. Майже кожен десятий респондент (9,2 %) зазначив, що є об'єктом насмішок та принижень, а 2,3 % вказали, що стали жертвами фізичної агресії з боку однолітків. Про поширення неправдивих чуток зауважили – 7,3 % підлітків. Від фізичної агресії найчастіше страждають хлопці, особливо з сімей мігрантів, а дівчата частіше стають жертвами неправдивих чуток [20]. Не краща ситуація в Латвії, де зафіксовано високий рівень знущань і кожен третій підліток (30,6 %) є жертвою булінгу [21]. У світі більше 1/3 школярів стали жертвами булінгу у віці від 13 до 15 років, а це близько 150 млн. осіб [21].

Нажаль, дана проблема не обійшла осторонь Україну і, на думку незалежних експертів, вона знаходиться у першій десятці країн Європи по розповсюдженню булінгу серед 11-15 річних підлітків [14]. За даними «Ла Страда Україна» у 2018 році було проведено низку опитувань учнів закладів освіти з Донецької та Луганської областей щодо розповсюдження конфліктів в учнівському середовищі. Результати приголомшують: 37 % респондентів відповіли, що конфлікти призвели до бійок або ж тілесних ушкоджень, 52,5 % учнів зазначили, що конфлікт призводив до образ і принижень, 30,5 % – до цькування когось з учнів. Покарати винуватця конфлікту самостійно були готові 11 % опитаних [13, с. 6].

Як показують незалежні оцінювання найвищий показник жертв булінгу серед дітей віком від 12 до 14 років [18]. Майже кожен тиждень у засобах масової інформації з'являється інформація про випадки цькувань та побиття дітей однолітками, яка викликають значний резонанс у суспільстві. Так, наприклад, семикласнику однокласники зламали хребет, а 11-річна дівчинка попала у реанімацію після атаки однолітків, в одному із відео 15-річна дівчина побила іншу та звеліла встати перед нею на коліна [19]. І такі випадки непоодинокі. Не завжди кривдник покараний, водночас образи не зникають безслідно для жертви цькування. У 2018 р. в українських школах

зафіксували біля 109 тис. випадків звернення до психологів після булінгу [14]. Зазвичай психологічний булінг носить латентний характер, проте за даними ЮНІСЕФ Україна, 89 % українських школярів піддаються булінгу і це досить тривожні цифри. Фізичне насильство становить менше 1/3 випадків булінгу. У 52 % випадків школярі піддають знущанню своїх однокласників з приводу зовнішності. 40 % дітей тримають все в собі, оскільки соромляться розповісти про те, що піддаються систематичним нападам з боку однокласників. Як зазначається в дослідженні, 69 % дітей відмічають, що найчастіше булінг відбувається вживу, 20 % – у соцмережах, 1 % – по телефону [24]. Найчастіше піддаються психологічному тиску – дівчатка, а хлопці частіше потерпають від фізичного насильства та погроз. Більшість дітей булять за те, що вони виглядають, говорять, думають не так як інші діти [13, с. 6].

Наприкінці 2020 р. в Україні були оприлюднені статистичні дані щодо розгляду судами булінгу в шкільних навчальних закладах. Так, за два роки існування антибулінгового закону [9] суди фактично розглянули 618 справ, із них найбільше справ було розглянуто у таких областях: Тернопільській (49), Кіровоградській (46), Київській (43), Херсонській (39), Миколаївській (35), м. Києві (32), Вінницькій (30) тощо. Найменшу кількість справ було зафіксовано у Рівненській (3) та Волинській (8) областях [21]. Це свідчить про те, що суспільство починає розуміти всю серйозність проблеми і звертатися за допомогою у відповідні органи. Слід відмітити, що дитяча жорстокість дедалі молодшає, про що свідчить проведене нами дослідження. Проблемою є те, що малолітні кривдники (6-9 років) не завжди усвідомлюють своїх вчинків, і часто образи сприймають за жарти чи гру. Як показали наші результати анонімного опитування батьків 1-2 класів однієї із київських шкіл, 36 % школярів систематично страждають від фізичного і психічного булінгу. Цікавим вважається те, що при опитуванні вчителів, вони зазначили, що їм такі випадки не відомі.

Вагомою причиною булінгу є ігнорування дорослими цієї проблеми. Вони часто випускають із виду приховану проблему в дитячих конфліктах, не звертають увагу на депресію або плутають депресію з підлітковими емоційними гойдалками. Батькам завжди треба пам'ятати, що дитина не може сама дати ради своїм діям і у такий складний період може вчинити навіть самогубство. Саме тому увага вчителів і батьків повинна бути приділена індивідуальній і вікітимологічній профілактиці булінгу. Показним з цього приводу, вважається, на наш погляд, досвід Німеччини, яка втілює у життя Антибулінгову програму (медіація), розроблену спеціалістами Скандинавських країн. Суть даної програми полягає у тому, що викладач школи просить жертву і кривдника описати інцидент у письмовій формі. І він же дає письмову оцінку ситуації. Батьки дітей, які беруть участь у конфлікті, отримують копії цих документів і, в свою чергу, надають в школу у письмовій формі свої зауваження. Таким чином, батьки отримують достовірну інформацію про події відносно своїх дітей. Після цього конфліктуючі сторони запрошуються на бесіду із викладачем школи. Мета цієї зустрічі – знайти вирішення проблеми в інтересах постраждалої дитини [12]. Отже,

своєчасні заходи протидії булінгу, зокрема й в шкільних освітніх закладах, будуть найбільш ефективними і дієвими коли між батьками і вчителями складеться повна взаємодія.

Висновки. З огляду на вищевикладене, можна надати наступні пропозиції з приводу запобігання булінгу в українських шкільних закладах:

1) у молодших класах у рамках навчального курсу «Я досліджую світ» необхідно приділяти увагу питанням небезпеці дитячого булінгу (особливо кібербулінгу) в шкільному середовищі із залученням відповідних фахівців, задля чого доцільно показувати ситуації з фактами такого насильства і обговорювати їх з дітьми, щоб у подальшому уникнути подібних;

2) шкільним психологам варто частіше проводити психологічну роботу з учнями молодших класів, особливо з конфліктними дітьми;

3) розповсюджувати серед школярів буклети «Насильству – ні!»;

4) проводити медіацію між жертвою і кривдником, де необхідно розглянути та обговорити причини і наслідки конфлікту, а також прийняти відповідні рішення, що будуть спрямовані на усунення негативних наслідків і не повторення їх у майбутньому.

Перелік посилань

1. Про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 25.05.2021).
2. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення 25.05.2021).
3. Конституція України, прийнята 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр#Text> (дата звернення 25.05.2021).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення 25.05.2021).
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 25.05.2021).
6. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 25.05.2021).

References

1. On the rights of the child: the UN Convention of 20.11.1989. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (in Ukrainian).
2. UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women of December 18, 1979. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (in Ukrainian).
3. Constitution of Ukraine, adopted on 28.06.1996. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).
4. Code of Ukraine on Administrative Offenses of 07.12.1984 № 8073-X. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (in Ukrainian).
5. On education: Law of Ukraine of 05.09.2017 № 2145-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (in Ukrainian).
6. On Child Protection: Law of Ukraine of April 26, 2001 № 2402-III. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (in Ukrainian).

7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення 25.05.2021).
8. Про засади запобігання та протидії дискримінії в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення 25.05.2021)
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> (дата звернення 25.05.2021).
10. Лубенець І. Г. Кримінологічна характеристика видів насильницьких виявів серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 2. Том. 2. С. 139-142.
11. Алексєнко Т. Ф. Явища моббінгу та булінгу як актуальні соціально-педагогічні проблеми взаємовідносин групи і особистості. *Вісник Чернігівського національного інституту*. 2012. Вип. 96 (104). С. 3-7.
12. Вайсман (Эркра́т) П. Не обижают ли вашего ребенка в школе. *Партнер*. 2010. № 6 (153). URL: <https://www.partner-inform.de/partner/detail/2010/6-205/4319/ne-obizhajut-li-vashego-rebenka-v-shkole?lang=> (дата звернення 25.05.2021).
13. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти: навч.–метод. посіб. / Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В., Калашник О. А. та ін. Київ, 2020. 196 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/2020-07/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83_0.pdf (дата звернення 25.05.2021).
7. On ensuring equal rights and opportunities for women and men: Law of Ukraine of 08.09.2005 № 2866-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (in Ukrainian).
8. On the principles of preventing and combating discrimination in Ukraine: Law of Ukraine of 06.09.2012 № 5207-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (in Ukrainian).
9. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Counteraction to Bullying: Law of Ukraine of December 18, 2018 № 2657-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> (in Ukrainian).
10. Lubenets, I. G. (2016) Criminological characteristics of types of violent acts among students of secondary schools. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. Issue 2. Vol. 2. P. 139-142 (in Ukrainian).
11. Alekseenko, T. F. (2012). Phenomena of mobbing and bullying as topical socio-pedagogical problems of the relationship between group and individual. *Bulletin of the Chernihiv National Institute*. Issue 96 (104). P. 3-7 (in Ukrainian).
12. Weissman (Erkrat) P. (2010). Is your child bullied at school. *Partner*. No. 6 (153). Retrieved from: <https://www.partner-inform.de/partner/detail/2010/6/205/4319/ne-obizhajut-li-vashego-rebenka-v-shkole?lang=> (in Russian).
13. Andreenkova V. L., Baidyk V. V., Wojciech T. V., Kalashnik O. A and others. (2020). Prevention and counteraction to manifestations of violence: activity of educational institutions. Kyiv, 2020. 196 p. Retrieved from: https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/2020-07/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83_0.pdf (in Ukrainian).

14. Знущання підлітків над ровесниками: як соцмережі підняли проблему булінгу у школах (відео). УНІАН. Інформаційне агентство. 19.12.2017. URL: <https://www.unian.ua/society/2306079-znuschannya-pidlitkiv-nad-rovesnikami-yak-sotsmerezji-pidnyali-problemu-bulingu-u-shkolah-video.html> (дата звернення 25.05.2021).
15. Інклюзивна освіта. Офіційний сайт Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України. URL: http://is-pukr.org.ua/?page_id=331 (дата звернення 25.05.2021).
16. Макарова Е. А. Буллинг как психологическое явление, изучаемое в рамках виктимологии. *Вестник Таганрогского института управления и экономики*. 2018. № 1. С. 72-75.
17. Методические рекомендации по предотвращению буллинга (травли среди сверстников) детских коллективах / сост. А. Е. Довиденко, А. П. Третьякова, А. С. Мелях и др. Екатеринбург, 2014. 29 с. URL: http://skazkazoersk.my1.ru/2018-2019/bezopasnost/NN_metod_Bulling.pdf. (дата звернення 25.05.2021).
18. Дубровська Є., Ясенівська М., Алексєєнко М. Насильство в школі: Аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні / Всеукраїнська громадська організація «Жіночий консорціум України». Київ, 2009. 35 с. URL: <https://issuu.com/wcuwcu/docs/> (дата звернення 25.05.2021).
19. Черныш О. От буллинга до суицида: Как остановить эпидемию травли в школах. *Сайт ДЕПО УА (только Украина)*. 08.10.2018. URL: <https://www.depo.ua/rus/life/yak-zahistiti-ditinu-vid-bulingu-20181107865932>. (дата звернення 25.05.2021).
20. Павлова М. Каждый шестой немецкий страшеклассник становится жертвой издевательства и травли. Сайт «Живой Берлин». 21.04.2017. URL: <http://www.livingberlin.com/berlin/2017/04/21/berlin-germany-bullying>.
14. Adolescent bullying of peers: how social networks have raised the issue of bullying in schools (video). *UNIAN. News agency*. 12/19/2017. Retrieved from: <https://www.unian.ua/society/2306079-znuschannya-pidlitkiv-nad-rovesnikami-yak-sotsmerezji-pidnyali-problemu-bulingu-u-shkolah-video.html> (in Ukrainian).
15. Inclusive education. *Official site of the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. Retrieved from: http://is-pukr.org.ua/?page_id=331 (in Ukrainian).
16. Makarova E. A. (2018) Bulling as a psychological phenomenon studied in the framework of victimology. *Bulletin of the Taganrog Institute of Management and Economics*. No. 1. P. 72-75 (in Russian).
17. Dovidenko A. E., Tretyakova A. P., Mel'yakh A. S. et al (2014). Guidelines for the prevention of bullying (bullying among peers) in children's groups. Yekaterinburg, 29 p. Retrieved from: http://skazkazoersk.my1.ru/2018-2019/bezopasnost/NN_metod_Bulling.pdf. (in Russian).
18. Dubrovskaya E., Yasenovskaya M., Alekseenko M. (2009). Violence at school: Analysis of the problem and the help that children and teachers need in its solution / All-Ukrainian public organization "Women's Consortium of Ukraine". Kyiv. 35 p. Retrieved from: <https://issuu.com/wcuwcu/docs/> (in Ukrainian).
19. Chernysh O. (2018). From bullying to suicide: How to stop the bullying epidemic in schools. *DEPO UA website (Ukraine only)*. 08.10.2018. Retrieved from: <https://www.depo.ua/rus/life/yak-zahistiti-ditinu-vid-bulingu-20181107865932> (in Russian).
20. Pavlova M. (2017). Every sixth German terrified student becomes a victim of bullying and harassment. *Living Berlin website*. 04/21/2017. Retrieved from: <http://www.livingberlin.com/berlin/2017/04/21/berlin-germany-bullying>.

<https://liveberlin.ru/posts/2017/04/21/mob-bing-und-bullying/> (дата звернення 25.05.2021).

<https://liveberlin.ru/posts/2017/04/21/mob-bing-und-bullying/> (in Russian).

21. За два роки дії антибулінгового закону суди першої інстанції розглянули 618 справ про цькування. Сайт «Освітній омбудсмен України». 18.12.20. URL:<https://eo.gov.ua/za-dva-roky-dii-antybulinghovo-ho-zakonu-sudy-pershoi-instantsii-rozghlianuly-618-sprav-pro-tskuvannia/>. (дата звернення 25.05.2021).

21. During the two years of the anti-bullying law, the courts of first instance considered 618 cases of harassment. *Website "Educational Ombudsman of Ukraine"*. 12/18/20. Retrieved from: <https://eo.gov.ua/za-dva-roky-dii-antybulinghovo-ho-zakonu-sudy-pershoi-instantsii-rozghlianuly-618-sprav-pro-tskuvannia/>. (in Ukrainian).

22. Протидія булінгу. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL:<https://mon.gov.ua/ua/tag/protidiya-bulingu>. (дата звернення 25.05.2021).

22. Anti-bullying. *Official site of the Ministry of Education and Science of Ukraine*. Retrieved from:<https://mon.gov.ua/ua/tag/protidiya-bulingu>. (in Ukrainian).

23. Розенков Д., Дубіна Д. Самогубство через булінг у школі: що відомо про причини смерті 15-річної дівчини із Запоріжжя. Сайт «5. ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ. ІНФОРМАЦІЙНИЙ» 23.04.2021. URL: <https://www.5.ua/re-giony/samohubstvo-cherez-bulinh-u-shkoli-shcho-vidomo-pro-prychyny-smerti-15-rich-noi-divchyny-iz-zaporizhzhia-242763.html>. (дата звернення 25.05.2021).

23. Rozenkov D., Dubina D. Suicide due to bullying at school: what is known about the causes of death of a 15-year-old girl from Zaporozhye. *Website "5. FIRST. UKRAINIAN. INFORMATION"*. 23.04.2021. Retrieved from: <https://www.5.ua/re-giony/samohubstvo-cherez-bulinh-u-shkoli-shcho-vidomo-pro-prychyny-smerti-15-rich-noi-divchyny-iz-zaporizhzhia-242763.html>. (in Ukrainian).

24. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі. Статистичні дані щодо булінгу серед підлітків України (презентація). Офіційний сайт організації ЮНІСЕФ Україна. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbullying-teens-Ukraine>. (дата звернення 25.05.2021).

24. Bullying and cyberbullying in adolescence. Statistics on bullying among adolescents in Ukraine (presentation). *Official site of UNICEF Ukraine*. Retrieved from: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbullying-teens-Ukraine>. (in Ukrainian).

BULLYING AS AN OBJECT OF CRIMINOLOGICAL RESEARCH

G. Pishchenko
O. Solovey

The article is devoted to the concept of bullying, its social danger. The main types of bullying and its characteristics are identified. The state and tendencies of bullying spread in Ukraine and abroad are studied. Peculiarities of foreign experience in combating bullying in schools are considered and appropriate proposals are given.

It is noted that today in the world there is no single point of view on the definition of "bullying", however, in many sources the opinion of scientists coincides that it should be understood as harassment, aggressive persecution of one of the team members (students, colleagues, colleagues) by another person or group of persons, aimed at causing fear in the victim and subjugating it to himself. UNICEF defines

bullying as the unwanted aggressive behavior of school-age children that results in the child being bullied by another child or group of children in order to humiliate, intimidate and demonstrate force, and the authors agree. The Ukrainian legislation gives a broader definition of bullying – Article 173-4 of the Code of Administrative Offenses of Ukraine "Bullying (harassment) of a participant in the educational process" states that "bullying (harassment), ie the actions of participants in the educational process, which are psychological, physical, economic, sexual violence, including the use of electronic means of communication committed against a minor or a minor or such a person against other participants in the educational process, as a result of which the mental or physical health of the victim may or may not have been harmed ...". Therefore, the typical features of bullying are: systematic action; the presence of the parties (offender (bully), victim and observers); actions or omissions of the offender, as a result of which there is physical or moral damage.

Suggestions for the prevention of bullying in Ukrainian schools: 1) in junior classes in the course "I explore the world" should pay attention to the dangers of child bullying (especially cyberbullying) in the school environment with the involvement of relevant professionals, for which it is advisable to show situations with facts of such violence and discuss them with children in order to avoid such in the future; 2) school psychologists should more often conduct psychological work with primary school students, especially with conflicting children; 3) distribute booklets "Violence – no!" Among schoolchildren; 4) conduct mediation between the victim and the perpetrator, where it is necessary to consider and discuss the causes and consequences of the conflict, as well as make appropriate decisions aimed at eliminating the negative consequences and not repeating them in the future.

Key words: child abuse, bullying, violence, cyberbullying, harassment, physical violence, mental violence.